

זוכרים את האמא של הספרות העברית

חוקרת הספרות ד"ר נגה רוזנפרב מדברת על ספרה "הקומה השנייה", שמוקדש לכלת פרס ישראל לספרות עמליה כהנא-כרמון, שהלכה לעולמה לפני כשנה והשאירה מורשת מפוארת

נמאת זוהר נוי

הרהורים שכתבה לעצמה, ציורים ויומנים, יצירות גנוזות וטיוטות של יצירות שפורסמו, טיוטות של הרצאות ונאומים ומכתבים אליה וממנה ועוד", מספרת נגה. "קראתי קריאה מאומצת במאות דפי המכתבים המכוסים בכתב יד צפוף, באיגרות שהצהיבו ובדפי המחברת הקרועים שהזמן נתן בהם את אותותיו. בנוסף, השתמרו באותו ארכיון גם קלסרי מחקר של הסופרת מלאי מידע על כל נושא ונושא שכתבה עליו בסיפוריה. אספתי את כל המידע הרצוי, צילמתי את מה שהיה אפשר לצלם והתחלתי במלאכת העיון, החקר, הכתיבה, ההשוואה והסקת המסקנות. בנוסף, ערכתי חיפוש בתשעה ארכיונים נוספים, כגון ארכיון הפלמ"ח המכיל את עדויותיה של כהנא כרמון על השתתפותה במלחמת העצמאות, סרקתי את העיתונות בת הזמן ואיתרתי את כל התגובות, רשימות הביקורת והראיונות עם הסופרת עד לאחר הופעת ספרה הראשון".

את מי ראינית לצורך הספר?
"ראיינתי כעשרים עדים לתחנות חייה המוקדמות של הסופרת - כל דמות שהוזכרה אצל עמליה, יצרתי קשר ושוחחתי איתה או נפגשתי עמה כמו למשל אברהם אדן, אידה צורית, אהרון מגד, חיה נתנזון".
מהי חשיבותו המחקרית של הארכיון?

"הגילוי המסעיר הוא שהסיפורים קשורים קשר הדוק בסיפור חייה של היוצרת והם משקפים צדדים רבים ושונים מעולמה האישי. ניתן לראות כיצד משפטים ופסקאות מתוך מכתבים ששלחה, למשל, להוריה נעשו לגרעיניהם של סיפורים שפורסמו ברבות השנים. המחקר מבסס באופן בלתי מעורער את האופי האוטוביוגרפי המובהק של סיפורי כהנא כרמון. מתברר בו שכל אחד מסיפוריה נטוע באירוע מסוים בחייה וכמעט כל דמות המעוצבת בהם נסמכת על אדם ממשי הניתן לזיהוי".

מתברר כי כהנא-כרמון החלה לכתוב את הסיפורים הקצרים בשנות הארבעים של המאה העשרים, הרבה לפני שפורסמו בעיתונים ובכתבי-העת והיא גנוזה 13 סיפורים ושלושה שירים.

בארכיון יש כדי להאיר את מחשבותיה, הלך רוחה ואהבותיה, כמו גם את תמונת עולמה הספרותית כגון זיקתה החזקה לשירתו של אמיר גלבוע לפנחס שדה, לעמוס עוז ולוירג'יניה וולף.

צמיחת מודעותה הפמיניסטית של כהנא כרמון, תיאור מאבקה על זכותה ל'חדר משלה' כסופרת, תוך כדי מאבק מתמיד עם הציפיות והמחויבויות הזוגיות והמשפחתיות, וכן מאבקה על זכותה לפרסם את סיפוריה ללא עריכה מסלפת.

לא עוד הסיפורים כמעשי אמנות פלאיים שנולדו כביכול יש מאין, אלא תהליך מורכב של צמיחה והתהוות מתוך סבך של נסיבות וחוויות חיים.

כשנה חלפה מאז נפרדה מאתנו בקול דממה דקה הסופרת עמליה כהנא-כרמון, כלת פרס ישראל לספרות, מי שכתבה והוציאה לאור שמונה ספרים ונחשבה לאחת מאימהות הספרות העברית. השבוע נפגשתי לשיחה אודותיה עם החוקרת ד"ר נגה רוזנפרב, שלאחרונה הוציאה את הספר "הקומה השנייה", שעוסק בחייה וביצירתה של כהנא-כרמון.

"כתיבתה של עמליה הייתה לירית ומורכבת", מספרת ד"ר רוזנפרב. "היא עשתה שימוש ברובדי לשון עשירים הנעים בין שפה יומיומית לבין שפה גבוהה ונשגבת עם רמזים מקראיים, עם שיבוץ של יצירות מוזיקה ואמנות. התחביר היה מאוד מיוחד והתאפיין בשבר סגנוני, הן ברמת המשפט והן ברמת הפסקות והקטעים הבונים את רצף הסיפור ומעל לכל, הכתיבה הייתה התרשמותית - אימפרסיוניסטית. כלומר, ניתן לדמיין יחד עם הסופר את הנראה לנגד עיניו".

מה הביא אותך לכתוב את הספר עליה?

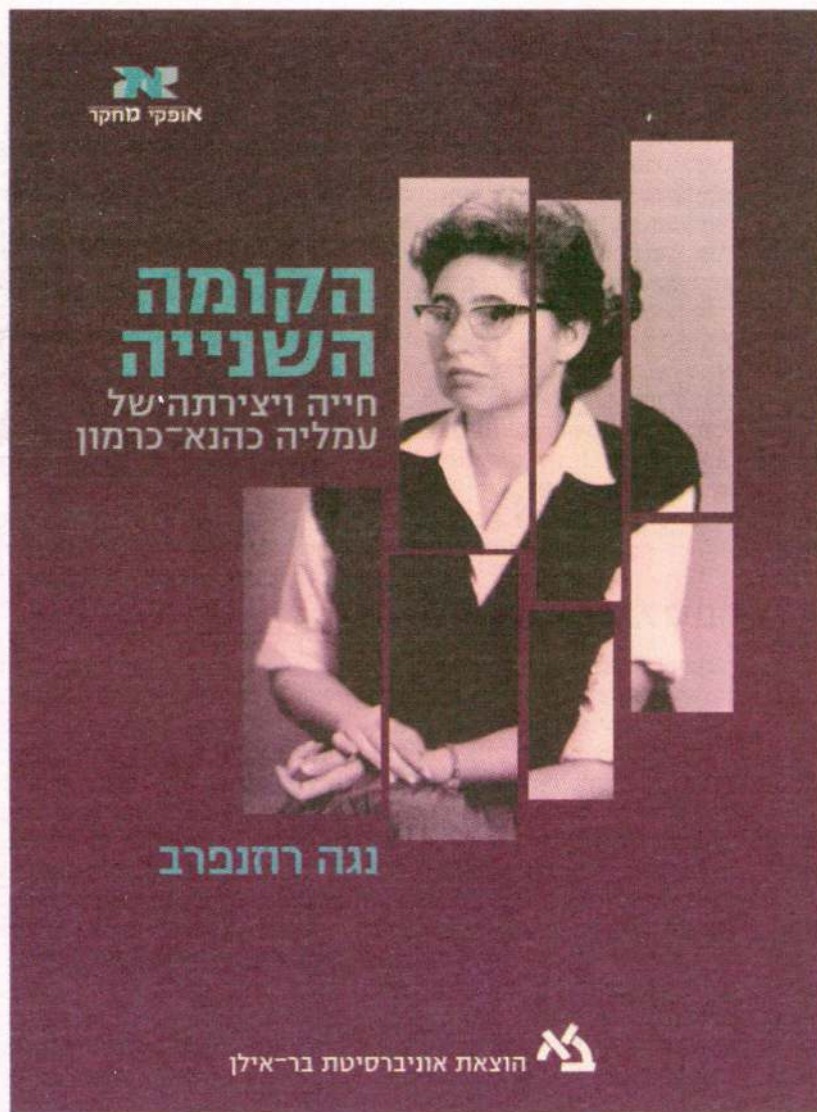
"שורשיו של הספר נטועים בעבודה סמינריונית בקורס 'ביוגרפיה - בין תיאוריה לפרקטיקה' אותו למדתי באוניברסיטת תל-אביב בהנחייתו של פרופ' דן לאור. כתבתי תחילה את הפרק שעסק בסיפור חייה של הסופרת עמליה כהנא-כרמון, בזמן שירותה בחטיבת הנגב במלחמת העצמאות ולאחר מכן המשכתי לכתיבת עבודת המאסטר שלי ולדוקטורט. הספר הוא עיבוד של הדוקטורט שנכתב בהנחייתו של פרופ' דן לאור באוניברסיטת תל אביב".

איזו עבודת תחקיר עשית לצורך כתיבת הספר?

"לצורך הכתיבה, יצרתי קשר עם הסופרת וזכיתי לשיתוף פעולה מלא. היא השלימה עבורי פערים, סייעה לי לדייק בפרטים ו חשוב מכל אישרה לי לעיין, לקרוא ולחקור בארכיונה האישי הגנוז המצוי בספרייה הלאומית בירושלים. עם הסכמתה, פרסה בפני את הסיפור הביוגרפי שלה לצד אהבתה לספרות ולכתיבה וכך נגלה הקשר ההדוק שבין החיים והכתיבה למרות שהיא הכחישה קשר כזה במהלך השנים. במהלך היכרותנו זכיתי לקבל ממנה תובנות ותחושות אישיות הנוגעות ליצירתה הספרותית, ביקרתי אותה במקום מגוריה והאזנתי בשקיקה לזיכרונותיה ומהר מאוד מצאתי את עצמי כרוכה אחר סיפור חייה וכתיבתה".

"הסיפורים שכתבתי היו ההיענות שלי לצורך - צורך חי שלא הרפה ממני עד שהועלה על הכתב" עמליה כהנא-כרמון, 29 במרס 2011

מרגע שניתן לד"ר נגה רוזנפרב אישור לקרוא ולעיין בארכיון האישי של הסופרת המנוחה היא צללה לתוכו וגילתה מסמכים מרתקים. "קראתי בכשישים מכלים מלאי אבק - כחמשת-אלפים עמודים, שלא מופו ולא נחקרו עד כה שבהם נמצאו מסמכים ביוגרפיים והיסטוריים, תמונות, רשימות

מילדות. כילדה בכיתה ה' היא למדה ציור במכון אבני בקורס של מבוגרים ובכל רגע שהיה מונח לפנייה גיליון נייר וכלי כתיבה, היא ציירה. לרוב דיוקנאות. אהבתה לאמנות פלאסטית. הביאה אותה לשלב יצירות אמנות מוכרות בסיפורים שלה תוך שימוש באקפרסיס - תיאור מילולי כלשהוא של יצירת אמנות חזותית ממשית, על מנת להעלות בתודעתו של הקורא דיוקן, נוף, סוג של צבעוניות, גוונים של אור, הלך רוח או תחושה באופן שמילים רבות לא היו יכולות להשיג".

מהו הקטע/הפסקה האהובים עלייך ביותר בספר ומדוע?

"עמליה כהנא-כרמון התבגרה בתל אביב המנדטורית והתאהבה כל כולה באידיאל התרבות האנגלי עד כי נדמה שהפכה אותו לערך. כתלמידת בית ספר היא נהגה לבלות בחברתם של החיילים הבריטים למורת רוחם של הוריה ואף התארסה לאחד מהם, היא העריצה את הנימוסים והגימונים שלהם והעדיפה אותם על פני חבריה הצברים הישראלים. היא שקדה על לימודי האנגלית שלה עד שדיברה אנגלית שוטפת במבטא בריטי, היא העריצה ספרות אנגלית ושלחה טופסי הרשמה לאוניברסיטאות בבריטניה. עם סיום המנדט הבריטי וסיום לימודיה באוניברסיטה העברית בירושלים היא סירבה להיפרד מאנגליה ובחרה לטוס ולעבוד בלונדון".

אחד הקטעים האהובים על נגה לקוח מתוך יומן שכתבה "ילדות ונעורים":

"איך הגעתי אליו - אני, תלמידה, די מצטיינת, ג'ימנסיה הרצליה, וחברה בתנועת הנוער של השומר הצעיר? התשובה היא: לא במקרה. לא במקרה. להגיע אליו זה כבר היה תוצאה של משהו מורכב, שהתחיל הרבה לפני כן. הוא היה לי אנגליה, וכל אנגליה התמקדה בו. ואם זה לא היה הוא - זה ודאי היה מישהו אחר, שהיה מסמל את אנגליה. [...] השידוך לא יצא לפועל בסופו של דבר מפני שכל עוד הוא היה כאן, היינו שניים, אז זה לא היה קונץ, היה לי כוח לעמוד בפני הורים, מורים, חברים, החברה - כל מי שאמר לי שאני הורסת את חיי בזה שאני מתחתנת עם לא-יהודי. האנגלים לא ישבו כאן לנצח. וכשלקחו אותו מכאן - ואתם צריכים לזכור שהאנגלים היו אז האויב - ובכן, כשלקחו אותו מכאן נשברתי ולא נישאנו. אבל אני רוצה להגיד לכם, הפסיכולוגיה שבגרוש עכשיו תגיד: אה! זה הקשר שלה לאנגליה. התשובה היא לא. זה כבר היה לפני שהוא הופיע על הבמה. הוא הופיע על הבמה מפני שזה כבר היה פה. הבמה הייתה ערוכה לזה. ואם זה לא היה הוא - זה היה מישהו אחר כזה. הוא הופיע על הבמה והוא ירד. הכול התערבל. הכול נשכח. הכול, אבל לא אנגליה בשבילי. וכול מה שהיא סימלה. נקרא לה: אתונה, בית הספר שלי או 'האוניברסיטאות שלי' בלשונו של גורקי".

את חושבת שיש מהמשותף בינך לבינה?
 "אף פעם לא חשבתי על זה עד שאחד מהפרופסורים שלי באוניברסיטת תל אביב הסב את תשומת ליבי לזה: שתינו נולדנו בעמק יזרעאל - אני בעפולה והיא בעין חרוד, שתינו התבגרנו בעיר, היא בתל אביב, אני בגבעתיים, ושתינו חולקות את האהבה לכתיבה, לספרות ולאמנות".

עמליה כהנא כרמון / צילום באדיבות מסן גזים

נגה זונפר / צילום: איציק חבין

שהוא נהרג בהפצצת סיציליה. יצרתי קשר עם בית הקברות בסירקוזה סיציליה, הצלחתי למצוא את קברו של סידני בנימין, יצרתי קשר עם מחלקת ההנצחה של חיל האוויר הבריטי וכך מצאתי את המידע החסר אודותיו. התברר שהוא הוזנק עם הטייסת שלו בלילה שבין 9-10 ביולי 1943, עם פלישת בעלות הברית לסיציליה. הפלישה כונתה 'מבצע האסקי', והייתה למעשה תחילת מבצעי הזירה האיטלקית במלחמת העולם השנייה. מטוסו של סידני נפגע בהפצצה כאשר נשלח להביא אספקה לעיר הנמל קטאניה והוא נאלץ לנטוש אותו. לרוע מזלו מצנחו לא נפתח והוא צלל אל הקרקע ונהרג. בן עשרים ואחת היה במוחו. כאשר שמעה עמליה את הסיפור הטרגי היא לא מצאה לעצמה מנוח. היא ישבה אל שולחן הכתיבה וכתבה את הסיפור המתאר את היכרותה עם הנער האהוב שהגשים את חלומה והפך לטייס, את אהבת האם לבנה, את אהבתה של עמליה אליו ואת הצער והיגון עם מותו. החיפוש לקח שבועיים ובספר הוא נכתב בחצי עמוד".

במה חשיבותו של הארכיון שלה? מה יש בו?
 "מסמכים ביוגרפיים והיסטוריים, תמונות, רשימות ורהורים שכתבה לעצמה, ציורים ויומנים, יצירות גנוזות וטיוטות של יצירות שפורסמו, טיוטות של הרצאות ונאומים ומכתבים אליה וממנה, דפי מחברות, קלסרי מחקר של הסופרת מלאי מידע על כל נושא ונושא שכתבה עליו בסיפוריה".

כיצד התנהל הקשר שלך עם עמליה כהנא-כרמון?
 "בכל פעם שחזרתי מהארכיון הספרייה הלאומית, הייתי מספרת לה על הממצאים באמצעות הטלפון או הדואר האלקטרוני והיא הייתה נזכרת ומשלימה פרטים. לפעמים, היא ביקשה שאשלח לה דברים שמצאתי, לפעמים נזכרה בעיניים נוצצות. השתדלתי להעלות על הכתב את כל מה שהיא זכרה והתקדמתי יחד איתה".

מדוע היה חשוב לך להוציא אותו לאור בכלל ובהוצאה אקדמית בפרט?

"רציתי להחזיר אותה לתודעה, אל מדף הספרים. בחרתי בהוצאת בר-אילן על מנת שלספר תהיה חותמת רשמית אקדמית, זו הכרה חשובה במילייה הספרותית".

מדוע קראת לספר "קומה השנייה"?
 "הבחירה בשם הספר נעשתה כמחווה לרצונה של עמליה כהנא-כרמון לקרוא כך לקובץ המשך של הספר 'בכפיפה אחת'. בנוסף, המונח 'קומה שנייה' מתייחס בספרות לרובד הנסתר, המטאפורי בסיפור, למשמעות המשתמעת בין השורות".

מה את יכולה לספר עליה שציבור הקוראים לא יודע?
 "עמליה כהנא-כרמון אהבה מאוד לצייר כבר

במה חשיבותו ותרומתו של הספר?
 "הספר מציע קריאה חדשה של סיפוריה של כהנא-כרמון ומאיר את הטנספורמציה של לקיחת אירועים מסיפור החיים של הסופרת והפיכתם לטקסט ספרותי. חידושו המכריע, המתודולוגי והמהותי נעוצים בכך, שזהו המחקר הראשון המתבסס על ארכיונה האישי של עמליה כהנא כרמון בשלמותו".

לדבריה, "כל החוקרים שדנו וניתחו את הפרוזה שלה עד היום התייחסו בעיקר לכתיבה האימפרסיוניסטית הלירית ולכתיבה הפמיניסטית. כמעט איש מהם לא נדרש לשאלת ההתהוות של היצירות, מקורותיהן האוטוביוגרפיים וזיקתן למציאות ההיסטורית והגיאוגרפית שעל רקעה הן מתרחשות. הדבר נבע בעיקר מכך שהגישה אל ארכיונה של הסופרת הייתה חסומה".

עוד היא מוסיפה כי "הספר מהווה נדבך מרכזי משמעותי ביותר למחקר הספרות העברית בכלל וספרות הנשים בפרט, מה שיתרום למחקר עתידי בקורפוס השלם של יצירתה".

למי הספר מיועד?

"לכל אוהבי הפרוזה של כהנא-כרמון וביניהם סטודנטים ואנשי רוח ואקדמיה, לאוהבי הסוגה הביוגרפית. מאחר והספר כתוב ברובו כרומן, הוא מרתק בפני עצמו".

מי הנחה אותך בכתיבה?

"הנחה אותי פרופ' דן לאור, שמאחוריו ניסיון רב שנים בחקר ביוגרפיות וכתיבתן. אותו שיתפתי בגילויים המסעירים, ממנו למדתי שאסור לוותר, שיש לבדוק כל פרט ופרט ולפסוע בעקבות הדמות בדרכיה השונות כי כדי להגיע אל הגילויים המיוחלים, שהם חלק מעבודתו של כל ביוגרף, צריך להקפיד בקטנות כבגדולות".

האם עמליה כהנא-כרמון עזרה בתהליך?

"במשך המחקר זכיתי לשיתוף פעולה מלא שלה והיא השלימה בעבורי פערים, סייעה לי לדייק בפרטים ושיתפה אותי בזיכרונות, בתובנות ובתחושות האישיות הנוגעות ליצירתה הספרותית".

עמליה כהנא כרמון / צילום באדיבות מסן גזים

האם נתקלת בקשיים או באתגרים מיוחדים במהלך כתיבת הספר?

"במהלך חייה הקפידה הסופרת לשמור כל פיסת נייר שכתבה - את טיוטות סיפוריה, את מאות המכתבים שכתבה למשפחתה ולחבריה, את ספרי זיכרונותיה ומחשבותיה, מסמכים היסטוריים, תמונות, רשימות ורהורים שכתבה לעצמה, ציורים ויומנים, יצירות גנוזות וטיוטות של יצירות שפורסמו, טיוטות של הרצאות ונאומים ועוד. חומרי ארכיון אלה, היוו אתגר מחקרי מרתק עבורי. הם אפשרו לי להבין את דרכה אל הכתיבה, לקרוא קריאה פרשנית מחודשת של סיפוריה ולקשר ביניהם לבין הסיפור הביוגרפי. למשל, כשנתקלתי בסיפור 'כנפיים של טייס' היא ציינה שהוא נכתב לזכרו של סידני ב. אותו פגשה בחוף תל-אביב. במשך למעלה משבועיים ערכתי חיפוש אחרי הטייס הזה, שכל מה שידעתי עליו היה